

BOLALAR NUTQI VA UNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**Ergashev Shoxrux***Andijon davlat texnika instituti**stajyor o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar nutqi va uning o‘ziga xos xususiyatlari borasida fikr yuritiladi va shu bilan birga, bolalar nutqi borasida izlanish olib borgan olimlar, tadqiqotchilarning ishlari tahlilga tortilgan. Olimlarning ishlaridan namuna olgan holda, o‘zbek bolalari nutqi ustida ham tadqiqotlar olib borildi. Olimlarning ta’kidlashicha, chaqaloq hali ham gapira olmaganida, ota-ona bilan muloqot qilish bolaning nurqiy muloqoti shakllanishiga katta foyda keltiradi. Boshqacha qilib aytganda, yosh bola gapira olmasa ham, diqqat bilan tinglasa, kattalar suhbatidan ba’zi narsalarni o‘zlashtira olishini unutmaslik kerak. Kichkintoyning quloqlari hamma narsani, hatto o‘yinchoqlar bilan o‘ynaganda yoki onasi ovqatlantirayorganda ham eshitadi.

Kalit so‘zlar: bola, nutq, tadqiqot, chaqaloq, ong, til, fikr, tahlil, talaffuz, ovoz,

CHILDREN'S SPEECH AND ITS CHARACTERISTICS**Ergashev Shokhrux***Andijan State Technical Institute**Senior teacher*

Annotation: This article discusses children's speech and its unique characteristics, as well as the works of scholars and researchers who have conducted studies on children's speech. Based on the works of these scholars, research was also conducted on the speech development of Uzbek children. According to the scholars, even when an infant cannot speak, communication with parents greatly contributes to the development of the child's verbal communication. In other words, even if a young child cannot speak, it is important to remember that by carefully listening, the child can absorb certain aspects of adult conversations. The ears of a toddler hear everything, even when playing with toys or when the mother is feeding them.

Keywords: *child, speech, research, infant, consciousness, language, thought, analysis, pronunciation, voice.*

ДЕТСКАЯ РЕЧЬ И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ

Эргашев Шохрух

Преподаватель-стажер Андижанского государственного технического института

Аннотация: *В данной статье рассматривается речь детей и её уникальные особенности, а также работы ученых и исследователей, проводивших исследования в области детской речи. На основе этих работ также было проведено исследование развития речи узбекских детей. Согласно мнению ученых, даже если младенец ещё не может говорить, общение с родителями значительно способствует развитию его вербальной коммуникации. Иными словами, даже если младенец не может говорить, важно помнить, что, внимательно слушая, он может усваивать определённые аспекты разговоров взрослых. Уши ребёнка слышат всё, даже когда он играет с игрушками или его кормит мать.*

Ключевые слова: *ребёнок, речь, исследование, младенец, сознание, язык, мысль, анализ, произношение, голос.*

Kirish. Amerikalik psixolog professor Jerom Bruner ta’kidlaganidek, aqlli ota-ona 0“bola gapira boshlashdan oldin og‘zaki bo‘lmagan muloqotni o‘rnatadi va bu muloqot bilan o‘ynab bolani rivojlantiradi”⁴². Nutq chaqaloqning miya rivojlanishi uchun juda muhimdir, chunki u eshitadigan va o‘rganadigan narsadir. Og‘zaki muloqot - bu so‘zlarni baland ovozda talaffuz qilish orqali ma'lumot almashishdir. Ammo chaqaloq gapira boshlagandagina u bilan gaplashishni kutish mutlaqo noto‘g‘ri. Olimlarning ta’kidlashicha, chaqaloq hali ham gapira olmaganida, ota-ona bilan muloqot qilish bolaning nurqiy muloqoti shakllanishiga katta foyda keltiradi. Boshqacha qilib aytganda, yosh bola gapira olmasa ham, diqqat bilan tinglasa,

⁴² Muzaffarova, X. (2020). Dudaqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan logopedik-korreksion ishlarni to‘g‘ri tashkillashtirish usullari. Архив Научных Публикаций JSPI.

kattalar suhbatidan ba'zi narsalarni o'zlashtira olishini unutmaslik kerak. Kichkintoyning quloqlari hamma narsani, hatto o'yinchoqlar bilan o'ynaganda yoki onasi ovqatlantirayorganda ham eshitadi. Keyin uning miyasi olingan ma'lumotlarni qayta ishlaydi. Bola hali eshitgan narsasining ma'nosini o'rganayotganligi sababli, uni past baholamang. Barcha ma'lumotlar chaqaloqning xotirasida tushunilgunga qadar saqlanadi⁴³.

Biz bolalarga to'g'ri so'zlarni tanlashda yordam berish orqali ularni to'g'ri yo'nalishda fikrlashga undaymiz. So'zlar bolaning miyasida uning xatti-harakatlarini boshqaradigan tasvirli vositalarni ilhomlantiradi. Yosh bola go'dakligidanoq uning xususiyatlarini va ular o'rtasidagi asosiy munosabatlarni tushunishga harakat qiladi. Yangi idrok va fikrlash usullari uchun poydevor shu davrda qo'yiladi. Bir yoshli bola ob'ektlar haqida izchil va uslubiy fikr yurita olmaydi. U ob'ektlarni asosan bir yoki bir nechta farqlovchi belgilarga e'tibor qaratish orqali aniqlaydi. Keyinchalik yangi idrok harakatlarining egallanishi bolaning predmetli harakatlarini bajarishdan ko'z bilan chamalab, harakat qilishiga o'tishda namoyon bo'ladi, endi u predmetning ko'rmasdan⁴⁴, balki chamalab idrok eta oladi.

Asosiy qism. Bola tafakkurining rivojlanishi nutqning o'sishi bilan mustahkam bog'langandir, nutqning o'sishi tafakkurning rivojlanishiga yordam beradi, chunki so'z narsa, predmet va harakatlar bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Bolalarda nutqni o'sishi va kognitiv rivojlanish chambarchas bog'li⁴⁵; nutqni rivojlantirish so'zlarning narsalar, faoliyat va narsalar bilan o'zaro ta'siri orqali kognitiv rivojlanishni rivojlantiradi. Shunday qilib, kognitiv rivojlanish darajasi so'z boyligining kengayishiga, shuningdek nutqning umumiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. O'z ona tilida so'zlash qobiliyati bu yoshdagi bolalar uchun yana bir muhim yutuqdir. Nutqning eng tez rivojlanadigan davri bir yoshdan uch yoshgacha. Bolaning nutqi hayotning ikkinchi yili davomida ikki bosqichda rivojlanadi. Bolaning odamlarning unga aytganlarini tushunish qobiliyati asosan birinchi bosqichda rivojlanadi. Bolaning so'z boyligi, ayniqsa, bir yoshga to'lganida, ular yura boshlaganda va atrofidagi narsalar bilan aloqa qilganda tez kengayadi. Yosh bola ob'ekt nomlarini juda tez o'rganadi.

⁴³ Muzaffarova, X. (2020). Pedagogik texnologiyalar va ularni maxsus ta'lim mussasalariga tadbiiq etish. Архив Научных Публикаций JSPI.

⁴⁴ <https://arm.tdpushf.uz>

⁴⁵ <https://elibrary.ru>

Kichkintoy ikki yoshga to‘lganda harakatlarning nomlarini bilib oladi. Bu xatti-harakatlarni bolaning o‘zi bajaradigan yoki kattalar tomonidan bajarilgan, nomi aytilganva bola kuzatib borgan harakatlar kiradi.⁴⁶ Kichkintoy so‘zlarni tushunishi mumkin, lekin ularni talaffuz qilolmasligini hisobga olsak, bu "passiv" muloqot deb ataladi. Ular uch yoshga to‘lganlarida va narsalarning qo‘llanilishini to‘liq tushunganlarida, ular o‘z o‘yinlarida tasodifiy emas, balki maqsadli ravishda foydalanadilar. Bolaning nutqi 1,5 yoshga to‘lgunga qadar asta-sekin rivojlanadi. Kattalar bolalardan so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishni talab qilishlari va bolalar bilan gaplashayotganda aniq gapirishlari kerak⁴⁷.

Shu o‘rinda biz bolalar nutqini rivojlanishini davrlarga ajratib chiqdik. Avvalo, ilk yoshdagi bolalar nutqining rivojlanishi ikki davrdan iborat:

1. Tayyorgarlik davri. Bu davr bir yoshgacha bo‘lgan bolalar xayotini o‘z ichiga qamra boladi;

2. Nutqning mustaqil rivojlanishi davri. Bu davrga ikki va uch yoshdagi bolalar kiradi. Bir yoshgacha bo‘lgan bola hayotini to‘rt davrga bo‘lib o‘rganish lozim. Dastlab tug‘ilgandan 2,5 — 3 oylikkacha; so‘ng 2,5 — 3 oylikdan 5 — 6 oylikkacha; navbatdagi davr 3,5 — 6 oylikdan 9—10 oylikkacha; ohirgi bosqich esa 4,9 — 10 oylikdan 1 yoshgacha. Bu davrlardagi vazifalar turlicha bo‘lib, shu vazifalar asosida nutqni o‘stirishga tayyorgarlik ishlari olib boriladi.

Nutqqa tayyorgarlik davrining o‘zi uch bosqichdan iboratligi bilan alohida ahamiyatlidir:

1. Chinqirish davri (tug‘ilgandan 2,5— 3 oylikkacha).

2. Guvrash davri (2,5 — 3 oylikdan 5 — 6 oylikkacha)

3. Til chiqarish davri (5 — 6 oylikdan 9—10 oylikkacha va 9 — 10 oylikdan 1 yoshgacha). 1-3 yoshdagi bola shakllanishda psixik rivojlanishning o‘ta ahamiyatligini inobatga olgan holda, ayrim psixologlar⁴⁸ inson tug‘ilganidan to yetuklik davrigacha bo‘lgan psixik rivojlanish asosining taxminan o‘rtalari, 3 yoshga to‘g‘ri keladi, degan mulohazani bildiradilar. Bu yoshdan boshlab, bolalar predmetlarni o‘rganish olamiga qadam qo‘yadilar. U endi kattalar bilan nutq orqali

⁴⁶ <http://elibrary.ru>

⁴⁷ Boboyorova G. Bolalarni maktabga tayyorlashda intyerfaol usullardan foydalanish. Maktabgacha ta'lim j., 2007. 6-son. -14 b.

⁴⁸ Muzaffarova, X. (2020). ДИДАКТИК ЎЙИН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ– ПЕДАГОГИК ФЕНОМЕН СИФАТИДА. Архив Научных Публикаций JSPI.

munosabatda bo‘la oladi va soda axloq qoidalariga amal qila boshlaydilar. Kattalar bilan bo‘ladigan muloqoti tufayli bola atrof hayot haqida ko‘proq ma’lumot oladi.

Nutq – bu yoshlarda nafaqat muloqot, balki bola tafakkurining rivojlanishi va o‘zini o‘zi, shuningdek, bilish jarayonlarini boshqarish vositasi bo‘lib ham xizmat qiladi.⁴⁹ 1 yosh-u 3 oy chaqalaqlar 6 taga yaqin so‘zni biladi. Oddiy gaplarni tushunib, tanish so‘zlarni rasmda ko‘rib, ayta oladi. 1 yosh-u 6 oy tana a‘zolarining 1-2 qismini ayta oladi, 7 tadan 20 tagacha so‘zni biladi. 1 yosh 9 oy badanining 3-4 qismini aytadi. 20 ta so‘zni biladi. Ikki so‘zdan iborat bo‘lgan iboralarni qo‘llaydi (“choy ber”, “ada keldi”) 2 yosh. Mazkur yoshda bolalar tana a‘zolarining 5 qismini aytish bilan birgalikda 50 ga yaqin so‘zni biladi. Ikki bosqichli iboralarni tushunadi (“Oshxonaga borib”, “sochiq olib kel”). “Men”, “Sen”, “U” kabi so‘zlarni tushunadi. Iboralari ikki so‘zdan iborat bo‘ladi. **p, b, m, f, v, t, d, n, k, g, h** harflarni ayta oladi. **s, z, sh, j, ch, r, l** harflarni odatda qoldirib ketadi⁵⁰.

Muhokama/Natijalar. Bolalar 2 yosh-u 6 oylik bo‘lgan davrda sonlarni tushuna boshlaydi va ayrim qisqa savollar “Nima?”, “Qayerda?” savollarni tushunadi, shu bilan birga **s, z, l** harflarini ayta oladi.

3 yoshga yetganda bolaning so‘z boyligi 250 tadan 700 tagacha yetadi va bir nechta so‘zdan iborat gaplarni gapira oladi. Ko‘plikni biladi. “Chunki”, “Agar”, “Qachon” so‘zlarini ishlata oladi. Qiyin talablarni tushunadi (“Piyolani ichiga qoshiq solib qo‘y”). Yengil va qisqa ertaklarni tinglab, tushuna oladi.

4 yosh “Qancha”, “O‘rniga”, “Keyin”, “Qayerga” kabi so‘zlarni iboralarda ishlata oladi. So‘z boyligi 1500 tadan 2000 tagacha yetadi. “Bolalarcha” harflarni yumshatib ya’ni (chuchulanib) gapirishi yo‘qoladi.

Keyingi bosqich 5 yoshda bolaning so‘z boyligi 2500-3000 ga yetadi. Nutqidagi barcha harflarni tilida bemalol ayta oladi. Qiyin iboralarni qo‘llab, o‘z fikrini, istagini ifodalay oladi. So‘zdagi harflar tartibini almashtirmay gapiradi.

Erta hayot - bu bolaning nutqini rivojlantirish uchun eng muhim davr. Bu yoshda bolalarning kognitiv qobiliyatlari tez rivojlanadi. Yosh bola bu vaqt davomida atrofidagi hamma narsani bilib oladi. Bu davrda ota-onalar bolaning nutqining

⁴⁹ <https://arm.tdpushf.uz>

⁵⁰ Muzaffarova, X. (2020). ДИДАКТИК ЎЙИН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ– ПЕДАГОГИК ФЕНОМЕН СИФАТИДА. Архив Научных Публикаций JSPI.

rivojlanishini diqqat bilan kuzatib borishlari kerak⁵¹. Yoshlar gapirishni o‘rganishdan oldin ular bilan suhbatlashish ularning ijobiy rivojlanishiga yordam beradi. Nutq bolaning kognitiv rivojlanishiga yordam beradi. Bolalar bilan suhbatlashish ularni o‘z g‘oyalari haqida o‘ylashga va his qilishga undaydi. Bolaning mavjudligi uning dastlabki harakatlari bilan tavsiflanadi, tafakkuri va tafakkur tarzi bilan shakllanadi va butun umri davomida rivojlanib boradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq qobiliyatlarini yaxshilash juda muhimdir. O‘zini tushuntirish va boshqalar nimani o‘ylayotganini anglash uchun odam o‘z ona tilida gapiradi. Nutqni o‘rganish bolaga dunyoni to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita (ertak, badiiy asar, o‘qituvchining tushuntirishi va boshqalar orqali) bilish imkonini beradi⁵². [24] Maktabgacha ta’limda bolani lug‘at boyligini boyitish, so‘zning grammatik tuzilmalarini qurish va tushunarli nutqni rivojlantirish vazifalari hal etiladi. "Nutqga tanqidiy munosabat va aniq va to‘g‘ri muloqot qilish istagi maktabgacha yoshdagi nutqda grammatik to‘g‘rilikni shakllantirish bilan bog‘liq. Morfologiyaga kelganda — aniq shakl hosil qilish va turli shakllarni o‘zlashtirish — stol, o‘rindiqlar, pol kabilar⁵³ — so‘z yasash — non, tuz, tuzdon va boshqalar — sintaksis — og‘zaki nutq vositasini yengish — gapni cho‘zish orqali, bog‘lovchini qo‘llash va qayta-qayta, to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita nutqni bir gapda aralashtirib yuborish va hokazo — to‘g‘ri gapirish istagi grammatikaning barcha sohalarida yaqqol namoyon bo‘ladi⁵⁴. Nutqda grammatik aniqlikka intilish ko‘proq yetti yoshli bolalarga xosdir. Besh yoshida ham bolalar grammatik shakllarni o‘rganishdan zavqlanishadi va aynan shu so‘z amaliyoti kelajakdagi nutqning asosini grammatik jihatdan to‘g‘ri belgilaydi.

Bolalar nutqini rivojlantirishda badiiy adabiyot nutqni shakllantirishning hal qiluvchi vositasi sifatida o‘ziga xos rol o‘ynaydi. Yoshlarning so‘zlarni o‘zlashtirishi bilan bog‘liq tafsilotlar, shuningdek, maktabgacha ta’lim muassasasida kitoblar yordamida amalga oshiriladigan ishlarning mazmuni va usullari ochib beriladi.⁵⁵ Insonning holatini baholashda nutq buzilishidan tashqari vaziyatlarda lingvistik

⁵¹ Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования / Л. С. Выготский; под ред. и со вступ. статьей В. Колбановского. — Москва; Ленинград: Соцэкгиз, 1934. — 324 с.

⁵² Хамраева, Е. Nutq o‘stirish mashg‘ulotlarida bolalarni ijodiy fikrlashga o‘rgatish yo‘llari. Maktabgacha ta’lim jurnali, 3 (журнал дошкольного образования). Получено с <https://presedu.jspi.uz/index.php/presedu/article/view/3904>.

⁵³ <http://ivo.garant.ru>

⁵⁴ Тангирова, Д., & Музаффарова, Х. (2014). Нарушения фонетических норм, встречающиеся в речи учащихся, и пути их исправления. Молодой ученый, (20), 738-740.

⁵⁵ <http://edu.secna.ru>

omillar yordam berishi mumkin. Yaxshi o‘qitilgan shaxslar ba’zida fiziologik tadbirlarda (masalan, aqliy yoki jismoniy stress davrida) ba’zi nuqsonlarni aniqlay olmaydilar. Ammo ularning nutqi mutaxassis bo‘lmagan odam tushunishi qiyin bo‘lgan darajada o‘zgaradi. Ko‘pincha faqat til mezonlarigina bunday holat yuz berishidan dalolat berishi mumkin.⁵⁶ Maktabgacha va boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarning nutqi ularning tilini rivojlanishining o‘ziga xos bosqichini ifodalaydi. Bolalar nutqini o‘rganish g‘ayrioddiydir, chunki u ma’lum qoidalarga muvofiq olib borilganda, til ko‘nikmalarini yaratish va rivojlantirishning dastlabki bosqichlarining xususiyatlarini namoyish etadi. Tilshunoslik ushbu maxsus qoidalarni o‘rganadi. Tadqiqot tarixiga nazar tashlasak, bolalar nutqi har doim intizomiy manfaatlar chorrahasida bo‘lgan; shuningdek, uning dastlabki e’tibori tilshunoslarga emas, balki lingvistikaning boshqa sohalariga e’tibor qaratgan edi⁵⁷. Bular dastlab tadqiqotchilar (tarixchilar, biologlar, psixologlar, fiziologlar, faylasuflar va boshqalar)ning farzandlarining nutqi qanday rivojlanayotganini kuzatgan xulosalari edi. Nemis faylasufi D.Tydemann bu turdagi birinchi kitobni yozgan "Bolaning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish bo‘yicha kuzatishlar"⁵⁸ 1787 yilda nashr etilgan⁵⁹. Tiedemann kuzatuvlari o‘g‘lining tug‘ilishdan uch yoshgacha bo‘lgan nutq jarayonini o‘rishiga asoslangan. Keyinchalik taniqli olimlar I. Teng, Ch. Darvin, I.A. Sikorskiy, V.M. Bekhterev va boshqalar uning bolalar nutqining stenogrammalarini nashr etdilar⁶⁰. Bolalar nutqiga lingvistik tahlil qo‘llanilganda, o‘zlashtirishning turli bosqichlarida bolaning ona tilining xususiyatlari aniqlanadi. Bu xususiyatlar ma’lum bir rivojlanish bosqichida ishlatiladigan til, bolaning til vositalarini o‘zlashtirish qoidalari va boshqalarni o‘z ichiga oladi.

Tilshunoslikda bolalar nutqini o‘rganish yosh bolalarning til rivojlanishining bir necha jihatlarini ko‘rib chiqadi. Ularning muloqotdagi nutqlari va tovushlarini bir nechta olimlar, jumladan: A.N. Gvozdev, A.D.Salahova, G.M. Bogomazova, E.N. Vinarskaya, V.I. Beltyukovalar⁶¹ tomonidan, maktabgacha yoshdagi bolalarning

⁵⁶ <https://e-library.namdu.uz>

⁵⁷ Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования / Л. С. Выготский; под ред. и со вступ. статей В. Колбановского. – Москва; Ленинград: Соцэкгиз, 1934. – 324 с.

⁵⁸ <http://ivo.garant.ru>

⁵⁹ Цейтлин С.Н. Очерки по словообразованию и формообразованию в детской речи. – М.: Знак, 2009.

⁶⁰ Цейтлин С.Н. Очерки по словообразованию и формообразованию в детской речи. – М.: Знак, 2009.

⁶¹ Цейтлин С.Н. Очерки по словообразованию и формообразованию в детской речи. – М.: Знак, 2009.

fikrlash uslublari ularning rivojlanish bosqichini belgilaydigan turli xil nutq faoliyatlarini tadqiq etganlar.

Bolalar nutqining xususiyatlari bolaning shaxsiyatining rivojlanish bosqichiga qarab o‘zgaradi va shaxsning sotsializatsiya jarayoni bilan bog‘liq. Yosh bola birinchi marta gapirishni o‘rganganida, ular eng faol nom berish jarayoni bilan shug‘ullanadilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar ongsiz ravishda so‘zlarni o‘rganadilar, shuning uchun ular nutqida til tizimiga kirmaydigan atamalarni tez-tez ishlatadilar. Bu so‘zlar odatda innovatsiyalar deb hisoblanadi. Bolalar nutqi yangilik ekanligi e’tirof etiladi. bolaning nutqida qo‘lga kiritilgan, shuningdek, yaxshi ma’lum bo‘lmagan har qanday lingvistik tafsilot. Hozirgi vaqtda bolalar nutqi ko‘plab fanlarda o‘rganilmoqda; tadqiqot predmeti sifatida u ko‘pincha psixologiya, psixolingvistika va tilshunoslikka tadqiq qilinadi, har bir fan muayyan usullardan foydalangan holda ushbu murakkab hodisaning ma’lum bir tomoniga e’tibor qaratadi va uning ob’ekti sifatida o‘rganiladi. Hayotning dastlabki uch yilida nutq faol ravishda yaratiladi. Bola uch yoshga to‘lganda, ular ikki turdagi muloqotni o‘rgandilar: situatsion-shaxsiy (bolaning hayotining birinchi yarmi) va situatsion-biznes (**olti oy - uch yil**). Ekstrasituatsion-kognitiv shakl deb nomlanuvchi (uch yoshdan besh yoshgacha) muloqotning yuqori turiga o‘tish uch yoshdan boshlanadi. Nutqga asoslangan muloqot va kognitiv motivlar bu turni tavsiflaydi. Bola olti yoki etti yoshga to‘lganida, ularning muloqoti ekstrasituatsion-shaxsiy bo‘ladi. Bolalar nutqini lingvistik tadqiqotlarda nutq til hodisasi hisoblanadi; shunga qaramay, ko‘plab psixologik va nutq bilan bog‘liq muammolarni ushbu tadqiqot parametrlari doirasida hal qilib bo‘lmaydi. Bir nechta tadqiqotchi olimlarning fikriga ko‘ra, tilshunos tadqiqotchilarga esa bunday vazifa yuklanmasligi kerak deya e’tirof etiladi.[32] Bolalar nutqining o‘ziga xos xususiyatlarini "bola tilning elementlariga taqlid qiladi" dan farqli ravishda rivojlanadigan tizimning o‘ziga xos turi sifatida aniqlash tadqiqotchilarning bolalar nutqini tavsiflash uchun lingvistik vositalardan foydalanishning asosiy masalalaridan biridir. **“Bolaning neoplazmalarda majoziy motivatsiyani izlashi kattalar nutqida eshitadigan yangi so‘zlarni yaratishga kiradigan ijodiy jarayonning mohiyatidir”⁶².**[9] Ilgari til o‘rganish taqlid qilish printsipligiga asoslanadi deb o‘ylangan: chaqaloq so‘zlarni eshitadi, taqqoslanadigan

⁶² Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования / Л. С. Выготский; под ред. и со вступ. статей В. Колбановского. – Москва; Ленинград: Соцгиз, 1934. – 324 с.

grammatik tuzilmalarni qarama-qarshi qo‘yadi, vaziyatlarga qanday bog‘liqligiga qarab farqlaydi va ko‘proq eshitish orqali gapirishni o‘rganadi⁶³. Zamonaviy tilshunoslikning otasi Ferdinand de Sossyur bolalar adabiyotiga o‘xshash hodisalarni o‘rganishga kelganda, barchasini batafsil tadbiq qilgan edi⁶⁴. Ushbu jarayonda muayyan maqsad bilan ta’lim tashabbuslarini muvofiqlashtirish siri bolalar nutqining rivojlanishini tezlashtiradigan yoki kechiktiradigan omilni aniqlashdir. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ilg‘or pedagogik texnologiyani tadqiq etish va uni ta’lim muassasalarimizga tatbiq etish zarurligi bir necha bor ta’kidlangan⁶⁵. Nutqning tovush madaniyatining maqsadi - ifodali, fonematik va talaffuz qobiliyatlarini yaxshilashdan iborat. Bolalar nutqida til ko‘nikmalarini egallash jarayonida sezilarli rivojlanish o‘zgarishlari sodir bo‘ladi. Bir nechta xususiyatlar bolalar nutqini xarakterlaydi, ularning rivojlanayotgan til qobiliyatlari va kognitiv rivojlanishini aks ettiradi⁶⁶.

1. Fonologik soddalashtirishlar: Bolalar ko‘pincha undosh tovushlar to‘plamini qisqartirish (masalan, “tekislik” uchun “panel” deyish) va unlilarni neytrallash (masalan, “tot” uchun “tat” deyish) kabi fonologik soddalashtirishlar yordamida kattalar nutqining murakkab shakllarini soddalashtiradilar. Bu soddalashtirishlar bolalarning erta fonologik tizimlarini va ularning kattalarga o‘xshash nutq tovushlarini bosqichma-bosqich egallashini aks ettiradi.

2. Grammatik qoidalarni haddan tashqari umumlashtirish: Bolalar grammatik qoidalarni haddan tashqari umumlashtirishga moyil bo‘lib, ularni kattalar nutqida odatda uchramaydigan kontekstlarda qo‘llashadi. Misol uchun, bola muntazam o‘tgan zamon qoidasini tartibsiz fe‘llarga kengaytirib, “men ketdim” o‘rniga “men ketdim” deyishi mumkin. Bu xatolar bolaning o‘rganayotgan grammatik qoidalarini o‘zlashtirish va qo‘llashga urinishlarini ko‘rsatadi.

3. Cheklangan so‘z boyligi va so‘z topishda qiyinchiliklar: Kattalarga qaraganda, yosh bolalar ko‘pincha kichikroq so‘z boyligiga ega bo‘lib, ular o‘zlarini ifoda etishni qiyinlashtiradi. Bu ularning "bir narsa" yoki "bir narsa" va aylanib o‘tish kabi

⁶³ <https://core.ac.uk>

⁶⁴ Bowerman, Melissa, and Stephen C. Levinson, eds. 2001. Language Acquisition and Conceptual Development. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶⁵ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda “2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2707- sonli Qarori.

⁶⁶ Булажак ўқитувчиларнинг касбий барқарорлигига таъсир этувчи деформацияларнинг олдини олиш технологияси М.А.Норкўзиева - Academic research in educational sciences, 2021

umumiy atamalarga bog'liq bo'lishiga olib kelishi mumkin, ya'ni ular eslay olmaydigan so'zni uzoq tavsif bilan tushuntirish amaliyotidir⁶⁷.

4. Soddalashtirilgan sintaksis va morfologiya: Bolalar dastlab soddalashtirilgan jumla tuzilmalaridan foydalanadilar va kattalarga qaraganda qisqaroq va kamroq murakkab jummalarni ishlab chiqishi mumkin. Ular, shuningdek, morfologik qoidalarni o'rganish va qo'llash jarayonida bo'lib, o'tgan zamon shakllarini haddan tashqari umumlashtirish yoki noto'g'ri ko'plik sonlarini ishlatish kabi xatolarga olib kelishi mumkin.

5. Pragmatik rivojlanish: Bolalarning pragmatik til ko'nikmalari, jumladan navbat olish, mavzuni saqlash va xushmuomalalik belgilari hali ham rivojlanmoqda. Ular mavzu bo'yicha qolish, suhbatlashish va turli ijtimoiy kontekstlarga mos tilni ishlatish bilan kurashishlari mumkin.⁶⁸

6. Birinchi til yoki dialektning aralashuvi: Ikki yoki ko'p tilli bo'lgan bolalar o'zlarining birinchi tili yoki dialektlaridan aralashuvni ko'rsatishi mumkin, bu ularning til repertuaridan ta'sirlangan kod almashinuvi, leksik qarzlar va grammatik tuzilmalarga olib keladi⁶⁹.

Hulosa. Shuni ta'kidlash kerakki, bu xususiyatlar tabiiy va kutilgan rivojlanish jarayonining bir qismidir, chunki bolalar tilni o'zlashtiradi. Bolalar tarbiyachilar bilan muloqot qilish, tilga boy muhitlar bilan tanishish va kognitiv kamolotga erishish orqali asta-sekin bu erta lingvistik xususiyatlardan etukroq va murakkab tildan foydalanishga o'tadilar. Bolalar nutqining xususiyatlarini tushunish ota-onalar, o'qituvchilar va nutq tili mutaxassislari uchun bolalarning nutqini samarali rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash va osonlashtirish uchun juda muhimdir.⁷⁰

⁶⁷ Adizov Bakhtiyor Rakhmonovich, Adizova Nodira Bakhtiyorovna. Microtoponyms formed on Different bases in Bukhara District Middle European Scientific Bulletin. 2021.3.12

⁶⁸ <http://mgimo.ru>

⁶⁹ Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий барқарорлигига таъсир этувчи деформацияларнинг олдини олиш технологияси М.А.Норқўзиева - Academic research in educational sciences, 2021

⁷⁰ <https://elibrary.r>

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda “2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2707- sonli Qarori
2. . Muzaffarova, X. (2020). Pedagogik texnologiyalar va ularni maxsus ta’lim mussasalariga tadbiq etish. Архив Научных Публикаций JSPI.
3. . Muzaffarova, X. (2020). Dudaqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan logopedik-korreksion ishlarni to‘g‘ri tashkillashtirish usullari. Архив Научных Публикаций JSPI.
4. . Adizov Bakhtiyor Rakhmonovich, Adizova Nodira Bakhtiyorovna. Microtoponyms formed on Different bases in Bukhara District Middle European Scientific Bulletin. 2021.3.12
5. . Bowerman, Melissa, and Stephen C. Levinson, eds. 2001. Language Acquisition and Conceptual Development. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий барқарорлигига таъсир этувчи деформацияларнинг олдини олиш технологияси М.А.Норқўзиева - Academic research in educational sciences, 2021
7. Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования / Л. С. Выготский; под ред. и со вступ. статьей В. Колбановского. – Москва; Ленинград: Соцэкгиз, 1934. – 324 с.
8. Boboyorova G. Bolalarni maktabga tayyorlashda intyerfaol usullardan foydalanish. Maktabgacha ta'lim j., 2007. 6-son. -14 b.
9. Цейтлин С.Н. Очерки по словообразованию и формообразованию в детской речи. – М.: Знак, 2009.
10. Тангирова, Д., & Музаффарова, Х. (2014). Нарушения фонетических норм, встречающиеся в речи учащихся, и пути их исправления. Молодой ученый, (20), 738-740.
11. Хамраева, Е. (2021). Nutq o‘stirish mashg‘ulotlarida bolalarni ijodiy fikrlashga o‘rgatish yo‘llari. Maktabgacha ta’lim jurnali, 3 (журнал дошкольного образования). Получено с <https://presedu.jspi.uz/index.php/presedu/article/view/3904>

12. Davlatova Hulkaroy Uktamovna. (2021). Psycholinguistic research of children's speech by scientists. Researchjet Journal of Analysis and Inventions. DOI: <https://doi.org/10.17605/osf.io/ud96m> Volume 2, Issue 5 May,
13. Davlatova, H. (2022). BOLALARNING AQLI VA NUTQI RIVOJLANISHIDA OILANING TA’SIRI. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 51-51.
14. Davlatova Khulkaroy. (2023). The role of psycholinguistics in the study of a foreign language. international engineering journal for research & development. VOL. 8 NO. 4: VOLUME 8
15. X.Y Давлатова. (2019) The variation of teaching kids to greeting in Uzbekistan and Great Britain. Молодой ученый, (1), 212-213
16. Uktamovna, H. D. (2019). OPPORTUNITIES FOR ENGLISH-SPEAKING VOICES IN THE SPEECH OF CHILDREN OF THE FIRST SCHOOL AGE. PROBLEMS AND SOLUTIONS OF ADVANCED SCIENTIFIC RESEARCH, 1(1), 226-229